

---

**БІЛАШ С.М.,**  
доктор біологічних наук,  
професор, кафедра гістології,  
цитології та ембріології,  
начальник навчального відділу

**ЮЩЕНКО Ю.П.,**  
кандидат філософських наук,  
доцент, кафедра філософії і  
суспільних наук

**КЛИМАЧ Т.М.,**  
психолог відділу управління  
якістю освіти, моніторингу та  
ЄКТС,  
Вищий державний  
навчальний заклад України  
«Українська медична  
стоматологічна академія»,  
м. Полтава

## ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРЕНІНГОВИХ ПРОГРАМ

*У статті обґрунтовано особливості формування та розвитку професійної компетентності майбутніх лікарів за допомогою психологічного супроводу. Розглянуто значення цієї проблеми в умовах запровадження європейських стандартів вищої освіти та запропоновано модель тренінгової програми для вищих медичних навчальних закладів, орієнтованої на пошук і досягнення балансу між професійними і особистісними якостями майбутніх лікарів.*

**Ключові слова:** професійна компетентність лікаря, тренінг, тренінгові програми, навчальний процес, лікар, студент, професійна діяльність.

*В статье обоснованы особенности формирования и развития профессиональной компетентности будущих врачей с помощью психологического сопровождения. Рассмотрено значение этой проблемы в условиях внедрения европейских стандартов высшего образования и предложено модель тренинговой программы для высших медицинских учебных заведений.*

**Ключевые слова:** профессиональная компетентность врача, тренинг, тренинговые программы, учебный процесс, врач, студент, профессиональная деятельность

*The paper grounded the features of the formation and development of the professional competence of future medical professionals using psychological support for students. It also considered the importance of this problem in conditions of implementing of European standards of higher education and suggested the model of training program for higher medical education institutions focused on searching and achieving a balance between professional and individual qualities of future physicians. It has been proven that psychological training as one of the most effective methods of acquisition of information and its subsequent generation, in contrast to traditional forms of learning, activates the level and volume of various types of competences, i.e., social, socio-psychological, communicative, productively-effective, analytical-synthetic, situational, etc., that are valuable components of professional competence of the physician. Trainings have a strong practical orientation and promote the development of initiative and self-reliance of students while solving life problems; formation of the awareness of personal values and social significance; the emergence of motivational readiness of future physician to implementing socio-psychological competence in their professional activities, etc.*

**Key words:** physician's professional competence, training, training programs, learning process, a physician, a student, professional activity.

В умовах запровадження європейських стандартів вищої освіти значно зростають вимоги до рівня професійної підготовки лікарів, засвоєння теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, розвитку особистісних якостей та формування методологічної культури. Саме це визначає пріоритетні принципи та напрямки освітнього процесу у вищому медичному навчальному закладі, спрямовуючи його на підготовку лікарів, які мають

широкий світогляд, здатні інтегрувати свою роботу в діяльність усіх працівників сектору охорони здоров'я та інших професійних напрямів, можуть самостійно приймати професійні рішення на підставі оволодіння визначеним колом функцій і завдань [1, с. 34]. Як відомо, Всесвітня організація охорони здоров'я запровадила визначення сучасного висококваліфікованого лікаря як особи, що надає допомогу, приймає рішення, спілкується, керує та враховує інтереси й потреби

суспільства [2, с. 14]. Виходячи з цього, сучасний навчально-виховний процес спрямований на інтелектуальний та високоморальний розвиток студента, формування його позитивних якостей, здатностей до самонавчання, ініціативності і мобільності у професійному відношенні тощо. Враховуючи запити європейського суспільства, навчальний заклад має готувати не лише кваліфікованих, а й конкурентоспроможних, компетентних фахівців. Проблема професійної компетентності і забезпечення конкурентоздатності у сфері надання медичних послуг є важливими стратегічними пунктами розвитку сучасної вітчизняної медицини. А формування професійної компетентності у майбутніх лікарів є одним із пріоритетних питань психолого-педагогічної галузі.

Основні методологічні підходи до з'ясування сутності професійної компетентності ми знаходимо у працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, зокрема, А.Субетто, Ю.Татур, В.Шадрикова, С.Шишова, Л.С.Отрощенко, Я.Кульбашної, В.Лугового, Г.Єльнікова та ін. Цінними у плані розкриття особливостей професійної компетентності фахівців галузі охорони здоров'я є англomовні джерела – Benner P., Chambers D.W., Dall'Alba G. Актуальність вивчення проблеми професійної компетентності майбутніх лікарів підтверджується низкою українських освітніх дослідницьких програм і активними науковими розробками з вказаної теми. Необхідно підкреслити плідність наукових досліджень М.Мруги, Г.Кліщ, К.Хоменко, У.Василишин.

Метою нашої статті є дослідження теоретичних і практичних підходів до проблеми формування професійної компетентності студентів-медиків за допомогою психологічних тренінгів.

Слід зазначити, що існують різні підходи до розуміння сутності та основних складових професійної компетентності. У системах медичної освіти поняття “професійна компетентність” також використовується в різних тлумаченнях (від загального до специфічного), відбиваючи ситуацію із суперечливим підходом до поняття компетентності в загальній освіті та психології. На нашу думку, найбільш вдало поняття професійної компетентності подає М.Мруга як « здатність фахівця від моменту початку своєї професійної діяльності успішно (на рівні певного стандарту) відповідати суспільним вимогам медичної професії шляхом ефективного і належного виконання задач лікарської діяльності та демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього релевантні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних і етичних цінностях та досвіді, усвідомлюючи обмеження у своїх знаннях і вміннях та акумулюючи інші ресурси для їх компенсації» [3].

Професійна компетентність передбачає максимальну самореалізацію та усвідомлення перспектив свого особистісного і фахового зростання, відкритість для професійного навчання, продуктивну соціальну адаптацію, реалізацію принципів гуманізації та толерантності, психологічної грамотності тощо. А це не може відбутися поза соціальними інституціями і, відповідно, освітні установи відіграють провідну роль у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців.

Одним із засобів реалізації основних ідей, що передбачені сьогоденні освітнім процесом у вищих медичних навчальних закладах, на нашу думку, є психологічний супровід студентів, який забезпечує умови для повно-

цінного розвитку особистості, формування у студентів мотивів до професійного становлення, активізації пізнавальної діяльності і самостійної роботи, навичок рефлексії та формування позитивної самореалізації. Саме психологічна підтримка формує важливі складові професійної компетентності майбутніх лікарів. Прикладом такої роботи є функціонування психологічної служби у Вищому державному навчальному закладі України «Українська медична стоматологічна академія», одним із напрямків діяльності якої є проведення практичних семінарів-тренінгів для студентів за програмою «Розвиток особистості майбутнього лікаря». Тренінги мають виражену практичну спрямованість і дозволяють у досить короткі терміни вирішити цілий комплекс завдань, серед яких: розвиток ініціативи та самостійності студентів під час вирішення життєвих проблем, прагнення до самопізнання і пізнання оточуючих; формування позитивних мотивів до навчання; усвідомлення особистісної цінності та суспільної значущості; формування мотиваційної готовності майбутнього лікаря до реалізації соціально-психологічної компетентності у професійній діяльності; покращення навичок спілкування; оволодіння груповим досвідом, протидія відчуженню; усвідомлення балансу між родинними зв'язками та автономією тощо. Результативність тренінгових занять досягається за рахунок дотримання у групі сукупності взаємовстановлених принципів, серед яких: добровільність спілкування, усвідомлення та формування ними особистісно значущих проблем; позитивний характер взаємодії; неконкурентність стосунків; особистісна ідентифікація; індивідуальний підхід; гармонізація інтелектуальної та емоційно-вольової сфери

особистості тощо.

Задля досягнення успішних результатів періодичність занять передбачає зустрічі один раз на тиждень, тривалістю не менше двох годин; оптимальний склад групи – 12-18 осіб.

Як показує досвід, від зустрічі до зустрічі формується довіра, уміння читати емоції, почуття; проходить переосмислення професійного вибору, покращується успішність.

Розроблені нами соціально-психологічні тренінги спрямовані на формування нових моделей взаємодії, емоційного благополуччя, емпатії, які будуть необхідними у професійному становленні студентів, вирішенні їх особистих проблем. Тренінги дають можливість корекції, формування та закріплення нових стратегій поведінки, переведення їх із форми діяльності в факт особистісного розвитку, що дозволяє студентам відчувати себе упевнено, знижує рівень тривожності та агресивності, активізує творчі можливості [4].

Програма занять передбачає дев'ять зустрічей: «Мотиваційна готовність до навчання в медичному навчальному закладі. Втілення мрії», «Імідж майбутнього лікаря», «Емоції в житті людини. Психосоматика», «Емпатія. Психологічні аспекти ефективного розвитку емпатії», «Довіра. Довіра до лікаря» «Уміння спілкуватися – запорука професійної успішності лікаря», «Психологічні кордони – засіб самозбереження», «Агресія в сучасному суспільстві та навички саморегуляції», «Стрес. Стрес у роботі лікарів. Способи подолання тривожності» і надає можливість моделювати життєві ситуації та відпрацьовувати свої навички і вміння, усвідомити та осмислити специфіку роботи лікаря і складові професійної компетентності, націлює студентів на розуміння того, яким по-

винен бути лікар в очах пацієнтів.

Як приклад, метою тренінгу «Мотиваційна готовність до навчання у медичному навчальному закладі. Втілення мрії» було вивчення ставлення студентів до навчання, виявлення та формування позитивних мотивів до процесу набуття знань, сприяння особистісному росту майбутніх лікарів, підвищення самооцінки, сприйняття себе та інших. На занятті студенти мали змогу визначити свій рівень самооцінки, навчались вмотивовувати себе до активної пізнавальної діяльності. В міні-групах визначали головні мотиви, які стимулюють до навчання. Для сприяння особистісного росту майбутніх лікарів було запропоновано скласти твір – лист у майбутнє «Моя мрія, шляхи її досягнення». Стимулом до написання твору був перегляд мультфільму «Мрія».

У тренінгу «Імідж майбутнього лікаря» передбачалася мета: сформувати позитивні навички міжособистісного спілкування, створити віртуальний образ «лікар в очах пацієнтів» і «я – лікар», виробити вміння зняття емоційного напруження і створення позитивного настрою, емоційного зближення, збереження психічного здоров'я. Під час проведення заняття студенти виявляли неабияку активність, творчо підійшли до створення колажу «Імідж сучасного лікаря». Як результат, учасники тренінгу відзначили, що їх очікування справдилися навіть більше, ніж передбачали.

Основна мета тренінгу «Емоції в житті людини. Психосоматика» - знайомство майбутніх лікарів із поняттями: «емоції», «психосоматика», «позитивна психологія», «емоційний інтелект»; визначення межі прояву своїх емоцій; розвиток самосвідомості, формування гармонійних взаємин у групі. Особливу зацікавленість сту-

денти-медики виявили при ознайомленні з поняттями «позитивна психологія» і «психосоматика». Намагалися співвідносити хвороби рідних з їх психологічним станом, знаходили шляхи подолання негативних емоцій в собі. За допомогою креативних карток «Креатив-2» навчались читати чужі емоції. Використовуючи картки емоцій Т.Момот, учасники тренінгу розширили уявлення про світ емоцій.

На тренінгу за темою «Емпатія. Психологічні аспекти ефективного розвитку емпатії» студенти мали можливість поглибити психологічні знання про емоційну компетентність, навчитися ефективно розвивати емпатію, мотивацію до досягнення успіху, зменшувати емоційне напруження, створювати позитивний настрій. Перегляд тематичного відеоматеріалу викликав активне обговорення, а вправи «Дзеркало» і «зустріч» сприяли розвитку вміння відчувати емоції ближніх.

Метою тренінгу «Довіра. Довіра до лікаря» було підвищення рівня комунікативної компетентності, розвиток вміння до встановлення і підтримки психологічного контакту у спілкуванні, створення позитивного настрою, емоційного зближення, сприяння формуванню уявлень про довіру на основі етико-деонтологічного підходу. За допомогою вправ «Поводир», «Міст», «Маятник» студенти визначали свій рівень довіри до оточуючих. При обговоренні прийшли до висновку, що запорука успішного лікування – взаємовідносини між лікарем і пацієнтом, які ґрунтуються на довірі, підтримці, розумінні, співчутті та повазі. Студенти-медики зрозуміли, як важко пацієнтові довіряти лікареві, якого вони не знають, не знають його захоплень і вподобань, рівня його професійної компетентності тощо. І якщо



пацієнти довіряють лікареві своє життя і здоров'я за це треба нести відповідальність.

Тренінг «Уміння спілкуватися – запорука професійної успішності лікаря» мав на меті розвиток комунікативних здібностей студентів, зокрема, вміння вести бесіду, дискусію, продукуючи повагу до співрозмовника, підтримку один одного, довіру, та досягнення успіху без суперництва. Також було проведено дослідження щодо виявлення ефективних рис спілкування і тих, що перешкоджають позитивному спілкуванню.

Мета тренінгу „Психологічні кордони – засіб самозбереження” – усвідомлення своєї «зони комфорту» в різних життєвих ситуаціях, вивчення власних кордонів, вміння їх встановлювати та утримувати. Студенти мали можливість з'ясувати поняття «психологічні кордони», «зона комфорту», «психологічний імунітет». Беручи участь у вправах «Маленька країна», «Відчуй кордони», вчилися відчувати інших, не порушуючи їх простір та поважаючи встановлені кордони. Як результат, були запропоновані правила збереження особистих кордонів та визначена актуальність даної проблеми у системі «лікар-пацієнт».

Тренінг за темою «Агресія в сучасному суспільстві та навички саморегуляції» мав мету пояснити майбутнім лікарям, що таке агресивність, розкрити механізм цього явища, сформулювати уявлення щодо профілактики та реагування на нього, ознайомити зі способами подолання агресії. На занятті були розглянуті концепції виникнення агресії, при мозковому штурмі складений психологічний портрет агресора. Акцентувалася увага на місці цього явища у професійній діяльності лікаря. Були запропоновані методи саморегуляції, обговорені способи швидко-

го звільнення від гніву.

Мета тренінгу «Стрес. Стрес в роботі лікарів»: ознайомити студентів із сутністю поняття «стрес» та його впливом на організм і психіку людини, формувати вміння керувати стресовою ситуацією, допомогти усвідомити свій емоційний стан, ознайомити із техніками подолання тривожних станів і хвилювання, розвивати навички позитивного мислення.

Методом створення колажу студенти запропонували способи подолання тривожних станів у відповідних ситуаціях.

Великий і складний комплекс питань, що стосується формування професійної компетентності майбутніх лікарів, важко повністю висвітлити в одній праці і реалізувати в межах однієї програми. Це завдання вимагає неабияких зусиль великого колективу однодумців як психологів, так і педагогів, філософів, медиків. Та ми вважаємо, що аналіз проблеми, розглянутої в роботі, дозволяє зрозуміти ту роль, яку відіграє сьогодні психологічний супровід студентів не лише для якості навчально-виховного процесу, а й у формуванні професійної компетентності майбутніх лікарів.

Опрацювання теоретичних джерел, проведена практична робота дозволяють зробити висновок, що психологічний тренінг як один із найефективніших методів засвоєння інформації та подальшого її генерування, на відміну від традиційних форм навчання, активізує рівень та обсяг різних видів компетентностей, зокрема соціальної, соціально-психологічної, комунікативної, цілепокладаючої, продуктивно-результативної, прогностичної, аналітико-синтетичної, ситуативної тощо, що є повноцінними складовими професійної компетентності лікаря. Крім того слід наголосити, що групові

дискусії, психологічні виправи, інтерактивне спілкування сприяють розвитку професійно значущих якостей представника медичної галузі: гуманності, толерантності, витримки, гнучкості поведінки, порядності, емпатії, тактовності тощо.

Під час втілення Програми групового консультативно-розвиваючого психологічного тренінгу «Розвиток особистості майбутнього лікаря» ми спостерігали у студентів-медиків динаміку в розвитку психологічної, комунікативної, емоційної, соціальної компетентностей, уміння спілкуватися, толерантності, групової взаємодії, формування навичок взаємодії в різних життєвих ситуаціях.

За власної ініціативи студентами створено групу для спілкування «Юний психолог» у соціальній мережі «ВКонтакте». На меті - організація в нашому навчальному закладі психологічного клубу. Зрештою, принципово важливим вважаємо підвищення

обізнаності керівництва вищих навчальних закладів щодо переваг психологічної підготовки майбутніх лікарів. Позитивним моментом є низька затратність проведення тренінгових програм, адже кожен вищий навчальний заклад сьогодні володіє необхідною матеріально-технічною базою, яку можна активно і цілеспрямовано використовувати з метою реалізації відповідних програм.

Запропонована нами модель психологічної роботи в медичних навчальних закладах, у першу чергу, орієнтована на пошук і досягнення балансу між професійними і особистісними якостями майбутніх лікарів. Ми переконані, що впровадження тренінгової програми «Розвиток особистості майбутнього лікаря» у вищих медичних навчальних закладах забезпечить психологічну грамотність студентів-медиків та створить основне підґрунтя для формування їх професійної компетентності.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Медицинское образование в мире и в Украине* / Ю. В. Поляченко, В. Г. Передерий, А. П. Волосовец, В. Ф. Москаленко и др. – Харьков : ИПП “Контраст”, 2005. – 464 с.
2. *Towards the Assessment of Quality in Medical Education* / World Health Organization. – Geneva : WHO, 1992. – 17 p
3. Мруга М.Р. Структурно-функціональна модель професійної компетентності майбутнього лікаря як основа діагностування його фахових якостей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.Р. Мруга.- К., 2007.- Режим доступу: <http://libs.com.ua/a-pedagogika/36215-1-strukturno-funkcionalna-model-profesiynoi-kompetentnosti-maybutnogo-likarya-osnova-diaagnostuvannya-yogo-fahovih-yakostey.php>
4. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетенции в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растянников . – М., 1990. – 318 с.